

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертацію Рускуліс Лілії Володимирівни

«Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)»

(011 Освітні, педагогічні науки)

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Якість розбудови сучасної української школи, зокрема мовної освіти в ній, залежить від загальної професійної та від лінгвістичної підготовленості вчителя-словесника, який вільно оперує мовознавчою теорією, проектуючи наукові досягнення на конкретні умови освітньої діяльності, грамотно тлумачить та методично інтерпретує основні положення лінгвістичних наук, досконало володіє майстерністю наділяти мовні одиниці різних рівнів навчальним потенціалом. Підготовка такого словесника є найважливішим завданням філологічних факультетів закладів вищої освіти України, вона передбачає формування чітко визначених освітніми програмами компетентностей, що є основою високої кваліфікації фахівця. Щоб навчати учнів мови, її треба добре знати, розуміти її лінгводидактичний потенціал, значення для формування громадянина – мовної особистості, яка вільно почуватиметься в суспільстві. Тому увага Лілії Володимирівни Рускуліс до формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови є виправданою та своєчасною, а твердження здобувачки про зумовленість вибору теми «стратегічним завданням сучасних закладів вищої освіти в умовах модернізації фахової підготовки студентів-філологів та спрямуванням її на інтеграцію до європейського й світового освітнього простору» (с. 46) є об'єктивним. Також закономірним є зв'язок порушеної наукової проблематики із запитом суспільства на «освіченого, креативного

освітянина, який володіє глибокими знаннями, має сформовані професійні вміння й навички...» (с. 46).

Актуальність і важливість рецензованої дисертації підтверджені її зв'язком з такими напрямками наукових досліджень, як упровадження компетентнісного підходу до навчання мовознавчих дисциплін, формування мовної особистості вчителя-словесника елітарного типу, розроблення методів, прийомів, технологій філологічної освіти. Дослідження пов'язане з науковими темами кафедри мовознавства Херсонського державного університету «Технології формування комунікативно-професійної компетенції майбутніх фахівців гуманітарної сфери в умовах стандартизованої мовної освіти» і «Теорія і практика навчання української мови в середній та вищій школі в умовах стандартизації сучасної освіти», що входять до загальноуніверситетської теми «Провідні тенденції підготовки фахівців у галузі освіти в контексті Болонського процесу».

Структура та обсяг дисертації Лілії Володимирівни Рускуліс відповідають вимогам. Робота містить анотації українською та англійською мовами, список авторських публікацій. Вступ представляє науковий задум дослідниці, етапи його реалізації та відображає загальну характеристику роботи. П'ять розділів дисертації максимально повно й послідовно розв'язують визначені наукові завдання, засвідчують результати проведеної роботи. У висновках до кожного розділу та в загальних висновках чітко сформульовані результати проведеного дослідження. Додатки, подані окремою книгою, доповнюють інформацію й посилюють практичне значення дослідження. Повний обсяг дисертації становить 700 сторінок, у роботі наявні 17 таблиць, 15 рисунків і 15 схем, що унаочнюють та доповнюють зміст дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертантка здійснила обґрунтування наукових положень і висновків відповідно до визначених завдань та підтвердження загальної й часткових гіпотез згідно з провідною ідеєю та концепцією дослідження.

Авторка вдало використала теоретичні, емпіричні й статистичні методи дослідження.

Так, аналіз і синтез філософських та лінгвофілософських, лінгвістичних, психологічних і психолінгвістичних, педагогічних і лінгводидактичних джерел із досліджуваної проблеми допомогли дослідниці довести, що однією з магістральних проблем у методичній системі формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови є вивчення будови мови, її функціонування як суспільного явища та знакової системи розвитку філософського мислення, дослідження тісного зв'язку мови з людиною. Використані методи порівняльного аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, класифікації та систематизації дозволили авторці визначити місце лінгвістичної компетентності в ієрархії компетентностей майбутнього вчителя української мови та теоретично обґрунтувати відповідну методичну систему. Застосування емпіричних методів переконало в необхідності впровадження експериментально-дослідного навчання, створення й перевірки ефективності методичної системи формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови. За допомогою статистичних методів дослідниця об'єктивно проаналізувала експериментальні дані й визначила рівні сформованості лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови.

Заслуговує на увагу визначення дослідницею лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови (розділ 1): це «результат засвоєння наукових основ української мови як знакової системи й суспільного явища; володіння мовними вміннями й навичками з урахуванням тісного взаємозв'язку мовних рівнів; обізнаність із проблемами історії української літературної мови, української діалектології, теоретичними основами мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту» (с. 150). Логічною простежується в цьому визначенні єдність здатностей, знань, умінь і навичок студентів, хоча можна було б у визначенні

компетентності послуговуватися словом «здатність». Методично обґрунтованим у роботі є виокремлення субкомпетентностей лінгвістичної компетентності, що поетапно формуються у процесі вивчення нормативних мовознавчих дисциплін циклу професійної та практичної підготовки й характеристика субкомпетентностей у мовній та мовленнєво-комунікативній площинах.

Ґрунтовний аналіз і узагальнення дозволили авторці виділити основні психологічні та психолінгвістичні чинники формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови (розділ 2), зокрема важливість розвинених психічних процесів, рушійну силу мотивації навчання, наявність спеціальних здібностей у процесі вивчення мовознавчих дисциплін – академічних, мовленнєво-комунікативних, національно-центричних, чуттєво-словесних, естетичних, регулятивно-когнітивних. Дисертантка справедливо доходить висновку про те, що «психологічні процеси взаємопов'язані, а їх єдність сприяє глибокому засвоєнню інформаційного обсягу предмета, виробленню практичних навичок, необхідних для професійної діяльності, що уможлиблює становлення цілісної, гармонійно розвиненої й компетентної особистості» (с. 247 – 248).

Лілія Володимирівна Рускуліс змогла простежити еволюцію визначення поняття «мовна особистість» і запропонувати тлумачення мовної особистості майбутнього вчителя української мови як освіченої особистості, що «має ґрунтовні знання з мовознавчих дисциплін, досконало володіє нормативним мовленням, виявляючи лінгвокреативність, глибоко поважає українську мову й має переконливо сформовану українськомовну стійкість, національну мовну свідомість і гідність» (с. 248).

Значний інтерес становить здійснений дослідницею аналіз лінгводидактичної системи формування лінгвістичної компетентності студентів (розділ 3). Аналіз наукової літератури дав змогу обґрунтувати ключові лінгводидактичні поняття, на які спирається пропонована методична система. Доведено, що ефективність створюваної методичної системи

залежить від урахування лінгводидактичних і специфічних принципів, підходів та закономірностей навчання, що відображають традиційні й інноваційні методичні тенденції, застосування ефективних методів і прийомів навчання (дослідниця характеризує здебільшого традиційні методи, приділяючи увагу й специфічним – характерним для теми дослідження). Заслуговує схвалення аналіз інтерактивних інноваційних методів і прийомів навчання, що дають змогу активізувати освітній процес, сприяють глибокому засвоєнню інформаційного обсягу навчальних дисциплін, учать моделювати навчальні ситуації, максимально наближені до реального життя, вибудовувати проектну діяльність. Переконливим є твердження авторки про те, що випускник закладу вищої освіти повинен вільно створювати й упроваджувати інформаційну продукцію, зокрема укладати електронні каталоги, підручники, організовувати дистанційне навчання; про те, що інтенсивне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сучасну систему освіти є одним із магістральних напрямів її входження до європейського освітнього простору.

Дисертантка, аналізуючи традиційні й інноваційні форми організації навчання (розділ 4), представила класифікацію форм аудиторного й позааудиторного навчання, при цьому запропонувала власну систему традиційних та інноваційних лекційних занять, що передбачає постійне її вдосконалення й доповнення відповідно до стрімких технологічних змін.

Виправдана особлива увага авторки до організації самостійної, науково-дослідницької, а також практичної роботи студентів, оскільки саме ці види роботи розвивають професійні якості майбутніх словесників. Логічною є думка дослідниці про те, що сучасний освітній процес – це поєднання традиційних й інноваційних форм навчання, що складають систему змішаного навчання, де особливе місце відведено організації й упровадженню дистанційного навчання, за допомогою якого стає можливим доступ до світових джерел інформації, здобування паралельної освіти.

Важливе значення для пропонованої авторкою методики має система

вправ для формування лінгвістичної компетентності студентів, яка враховує особливості отриманого фаху, інформаційний обсяг мовознавчих дисциплін, ґрунтується на внутрішньо-предметних, міжпредметних й інтегративно-системних зв'язках навчальних курсів. Це вправи тематично-аналітичні, мовно-комунікативні, репродуктивно-творчі, когнітивно-діяльнісні. Позитивним у роботі є розмежування дисертанткою понять «комплекс вправ» і «система вправ», а також обґрунтування ефективності впровадження інноваційних методів як основи формування мовної й мовленнєвої компетентностей, творчого потенціалу студента.

На високому методичному рівні дослідниця розробила зміст експериментально-дослідного навчання, описала організацію всіх експериментальних етапів, визначила критерії перевірки ефективності методичної системи, перебіг і аналіз результатів педагогічного експерименту (розділ 5).

Достовірність наукових положень. Загалом високий рівень дослідження дає підстави стверджувати, що наукові положення й загальні висновки є достовірними. Розроблена методика сприяє вдосконаленню освітнього процесу, спрямована на успішне формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови. Основні положення наукового дослідження апробовані на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різних рівнів. Автореферат повністю відповідає змістові дисертації.

Наукова новизна результатів дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях. Найбільш вагомими науковими здобутками, що характеризують наукову новизну результатів дослідження Л. В. Рускуліс, є такі: уперше досліджено філософські й лінгвофілософські засади формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя української мови; обґрунтовано феномен «лінгвістична компетентність»; продемонстровано його місце в ієрархії компетентностей; визначено субкомпетентності з урахуванням мовного й мовленнєво-комунікативного

компонентів на основі аналізу інформаційного обсягу мовознавчих дисциплін; окреслено компоненти професійно-комунікативних умінь; з'ясовано системно-інтеграційний підхід до навчання мови; контент-методи; вибудовано систему аудиторних і позааудиторних форм навчання; визначено критерії, показники й рівні сформованості лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови; розроблено й експериментально апробовано методичну систему формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; створено лінгводидактичну модель методичної системи формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови; проаналізовано психологічні особливості студента як суб'єкта освітнього процесу з погляду формування його лінгвістичної компетентності; сучасні загальнодидактичні, лінгводидактичні підходи, закономірності, принципи, методи, прийоми й засоби навчання; подальшого поширення й розвитку набула система вправ із формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови на основі інтеграції мовознавчих курсів; проблема застосування форм, методів, прийомів і засобів навчання.

Результати дослідження повною мірою представлені в авторських роботах. За темою дисертації опубліковано 66 наукових праць.

Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення одержаних результатів полягає в створенні й упровадженні методичної системи формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови під час вивчення мовознавчих дисциплін. Збагачено й удосконалено навчально-методичне забезпечення мовознавчих дисциплін для студентів рівня вищої освіти «бакалавр» зі спеціальності 014 Освіта. 014.01 Середня освіта (Українська мова і література). Узагальнені положення, висновки, методичні рекомендації спрямовані на вдосконалення навчальних планів у циклі дисциплін професійної підготовки студентів. Розроблені авторкою навчальні й початково-методичні посібники можуть

бути використані у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови та післядипломній освіті словесників.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Дослідження Л. В. Рускуліс реалізує мету й поставлені завдання, є новаторським, проте містить і дискусійні питання, що потребують обговорення.

1. Аналізуючи традиційні й інноваційні форми організації навчання (с. 364 – 366), дисертантка не завжди послідовно оперує поняттями «форма навчання», «форма викладання», «форма організації навчання», «форми роботи». Так, обґрунтовуючи визначення різними дослідниками педагогічне поняття «форма навчання», акцентуючи на розбіжностях у визначеннях, авторка підсумовує думки, однак у цьому контексті міркувань подає власне визначення «форми організації навчання». Чи можна ототожнювати форму навчання та форму організації навчання?

2. Позитивним у роботі є розроблення системи вправ для формування лінгвістичної компетентності студентів, що дійсно має ознаки системності (підрозділ 4.2.). Ця методична система містить такі типи вправ: тематично-аналітичні, мовно-комунікативні, репродуктивно-творчі, когнітивно-діяльнісні. Хочеться дізнатися, які саме критерії покладено в основу розроблення системи вправ? Такі критерії допомогли б методично переконливо розподілити вправи за цими видами: «мовно-комунікативні» чи «мовленнєво-комунікативні», які передбачають розвиток саме мовленнєвих якостей студентів, «розвивають мовленнєві вміння, що вибудовують мовленнєвий статус мовця (слухання, говоріння, читання й письмо)» (с. 439).

3. Викликає роздуми зміст четвертого розділу з ключовим словом «технологія»: «Технологія формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови в процесі засвоєння мовознавчих дисциплін». У розділі представлені форми аудиторного навчання, самостійна робота студентів, практика тощо, однак робота виграла б за умови посилення в ній технологічного аспекту. Так, у технології побудови семінару (с. 379) виділені тільки етапи, а основні складники навчальної технології відсутні,

зокрема конструювання навчального процесу, модель педагогічної діяльності в процесуальному аспекті з домінуванням ігрових прийомів моделювання. Бажано було б обґрунтувати типові ознаки будь-якої педагогічної технології – стандартизованість; ефективне застосування в конкретних умовах навчання; можливість відтворення, програмування кінцевого результату; послідовність операцій; використання необхідних засобів.

4. Логічними за змістом є визначені в дослідженні лінгводидактичні принципи, однак суть «принципу пріоритетного використання як дидактичного матеріалу до заняття художніх текстів» (с. 298) і сама його назва потребують уточнення й редагування для посилення інформативності підрозділу 3.3. Можливо, варто було б сформулювати назву так: принцип пріоритетного використання художніх текстів як дидактичного матеріалу до заняття.

5. Відповідно до вимог модернізації освітнього процесу, авторка дисертації звертається до проблеми системного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у методичну систему формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови, виділяє як провідний принцип навчання «принцип системного впровадження ІКТ» (с. 299), передбачає роботу з укладання електронних термінологічних словників, підручників тощо (підрозділ 4.1.4). На жаль, бракує послідовності в дотриманні цього принципу: у системі форм навчання, у процесі формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови (підпункт 4.1.1, схема 4.1.) відсутні інноваційні інформаційно-комунікаційні форми навчання.

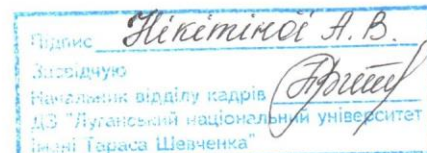
6. Мовна освіта майбутніх учителів української мови передбачає зв'язок між навчальною й науково-дослідницькою діяльністю. Тому в дисертації варто було б приділити увагу інтеграції цих видів діяльності, показати системність і взаємозв'язок наукової й навчальної роботи в різних формах, методах, технологіях навчання, зокрема й інформаційно-комунікаційних.

Текст дисертації містить поодинокі огріхи у технічному й мовленнєвому оформленні. Проте висловлені зауваження й рекомендації мають переважно дискусійний характер, не впливають на загальну високу оцінку дисертації, не зменшують вагомості її внеску в теорію та практику навчання майбутніх учителів української мови.

Висновок. Дисертація Л. В. Рускуліс «Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін» є завершеним, самостійно виконаним дослідженням, відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., а її авторка – Лілія Володимирівна Рускуліс – заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» (011 Освітні, педагогічні науки).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
(м. Старобільськ)

А. В. Нікітіна

Вчений секретар
Державного закладу „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”
(м. Старобільськ)

Н. М. Карлова